

JALE PARLA
Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım

JALE PARLA 1945'te İstanbul'da doğdu. 1964'te Arnavutköy Amerikan Koleji'ni, 1968'de Robert Koleji'nin Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nü bitirdi. 1978'de Harvard Üniversitesi'nden anadali İngiliz Edebiyatı, yandalları Fransız ve Alman Edebiyatları olmak üzere Karşılaştırmalı Edebiyat doktorası aldı. 1976-2000 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Halen Bilgi Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmakta olan Parla'nın *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik* (1985), *Babalar ve Oğullar - Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* (1990), *Don Kişot'tan Bugüne Roman* (2000), *Kadınlar Dile Düşünce* (Sibel Irzık ile beraber, 2004), *Balkan Literatures in the Era of Nationalism* (Murat Belge ile beraber, 2008) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1664 • Edebiyat Eleştirisi 21

ISBN-13: 978-975-05-0958-2

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2011, İstanbul

EDITÖR Belce Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ayten Koçal

DİZİN Cem Tüzün

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JALE PARLA

Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR..... 7

BİRİNCİ BÖLÜM

Denetlenmemiş Değişim Başkalaşımıdır..... 9

İKİNCİ BÖLÜM

Tehlikeli Yönelişler:

Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a

Yazar Figürasyonu..... 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İki Yazar Bir Melez:

İhsan, Mümtaz, Hayri İrdal..... 107

Saatleri Ayarlama Enstitüsü..... 152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bohemya ve Distopyadan

Başkalaşım İmgeleri:

Atay, Karasu, Tekin, Burak, Toptaş..... 167

Başkalaşmış bedenlerde yazının kayıtları 197

BEŞİNCİ BÖLÜM

Orhan Pamuk'un Romanlarında

Arayış ve Başkalaşım..... 235

Sonuç..... 271

KAYNAKÇA..... 275

DİZİN..... 281

Teşekkür

Aradığım metinleri bir sihirbaz çabukluğuyla bulup bana ulaştıran Seval Şahin'e, birinci ve ikinci bölümleri okuyarak önemli düzeltmeler yapan Sevgül Sönmez'e, son müsveddeyi okuyarak çok ihtiyaç duyduğum bir noktada beni yüreklendiren Nurdan Gürbilek'e, İletişim Yayınları'nın titiz editörü Belce Ünüvar'a, Boğaziçi Kütüphanesi'nden yararlanmayı bir zevk haline getiren Hatice Ün'e teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü, kitabı baştan sona okuyup gerek üsluba gerekse içeriğe ilişkin kapsamlı öneri ve düzeltmeleriyle bu çalışmayı basılabilir hale getiren Birgül Oğuz'a borçluyum.

JALE PARLA
Eylül, 2011

BİRİNCİ BÖLÜM

Denetlenmemiş Değişim Başkalaşımıdır

Zihnim şimdi beni yeni bedenlere dönüşmüş biçimleri anlatmaya çağırıyor.

(Ovidius, *Metamorphoses*)

'Ben yazarım, ben yazarım,' diye söylenirdi arada, 'Çünkü yazıyorum.'

(*Tutunamayanlar*, 348)

'Aman yarabbi! Dünyanın sonu geldi. Yazalım albayım. Başka çaremiz yok.'

(*Tehlikeli Oyunlar*, 359)

Türk roman geleneğinde yazar ve yazan kahramanların yoğunluğu, kültürel alanda yazarların merkezdeki konumunu gösterir. Türkçede romanın çıkışı bile yazarların bu merkezi konumuyla ilgilidir. Roman, eğitici işlevi olan bir tür olduğu için benimsenmiştir. Batı roman geleneğinde de *Künstlerroman* (sanatçı romanları) diye adlandırılan türün başkışileleri şair ve yazarlardır; ama bu durum, sanatçı romanlarının esas meselesinin sanat olmasından kaynaklanır. Türkiye'de ise yazar figürü her zaman aydın figürünün bir türevi ola-

rak görülmüş, yazarlığın işlevi aydın olmanın gerektirdiği toplumsal bilinç ve misyon çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna bir de matbaanın geç girişini, basılan kitap sayısının çok uzun bir dönem olağanüstü az oluşunu, okuryazarlığın kısıtlı bir zümrenin ayrıcalığında bulunduğunu eklersek, yazarlık kurumunun neden hem toplumsal hem sanatsal bir misyon yüklenmiş olduğunu görmemiz güç olmaz.¹

Yazar figürasyonları iki tür ya da tip altında toplanabilir:

1 Şöyle bir liste yapabilirim:

Elbette Ahmet Mithat'la başlıyoruz.

Sonra,

Mai ve Siyah'la Halit Ziya Uşaklıgil

Ankara ve Kiralık Konak'la Yakup Kadri

Huzur ve Aydaki Kadın'la Ahmet Hamdi Tanpınar

Bir Tereddütün Romani'yle Peyami Safa

Kürk Mantolu Madonna ile Sabahattin Ali

Tutunamayanlar, *Korkuyu Beklerken*, *Tehlikeli Oyunlar*'la Oğuz Atay

Yazsonu, *Romantik Bir Viyana Yazı*'yle Adalet Ağaoglu (*Göç Temizliği*'nin

Fatma İnayet'ini saymazsak)

Kurtlar'la Peride Celâl

Cüce'yle Leyla Erbil

Bütün romanlarıyla Latife Tekin

Gece'yle Bilge Karasu

Bin Hüzünlü Haz'la Hasan Ali Toptaş

Bütün romanlarıyla İhsan Oktay Anar

Bay Muannit Sahtegi ile Vüs'at O. Bener

Kırmızı Pelerinli Kent ile Aslı Erdoğan

Çöplük'le Şebnem İşigüzel

Bu Filmin Kötü Adamı Benim ve *Karanlığın Aynasında* ile Murat Gülsoy

Kayıp Romanlar'la Vedat Türkali

Kayıp Söz, *Çöplüğün Generali* ile Oya Baydar

Bütün romanlarıyla Orhan Pamuk.

Bu çalışmayı yaparken izleyebildiğim kadar yazar figürasyonuna yer veren romanları saptamaya çalıştım ve bu ilginin hiç azalmadan sürdüğünü gördüm:

Atilla Birkiye, *Gümüşsuyu Papatyalar* (2007)

İbrahim Yıldırım, *Ölü Bir Zamana Ağt* (2008)

İbrahim Altun, *Sürtük ve Kalpazan* (2008)

Mehmet Baran, *Kurşuni Yüzler* (2008)

Mehmet Eroğlu, *Düş Kırgınları* (2005)

Murat Gülsoy, *Karanlığın Aynasında* (2010)

Hikmet Hükümenoğlu, *47 Numaralı Kamara* (2010)

Selim İleri, *Bu Yalan Tango* (2010)

Filiz Özdem, *Yalan Sureleri* (2010)

Başarılı, hem edebi rolüyle hem de entelektüel önderlik vasıflarıyla mükemmel yazarlar veya edebi alanda istediklerini gerçekleştirememiş, toplumun dışına itilmiş, yabancılaşmış, aciz ve yetersiz yazarlar. Mükemmel ve idealize edilmiş yazar figürasyonlarıyla yapıtın ideolojik (dinsel, geleneksel, muhalif, ulusal) angajmanları ön plana çıkar. İkinci kategorideki başarısız ve yarım yazar kahramanlar ise bir anlamda 19. yüzyıldan başlayarak romanda çok sık rastladığımız anti-kahramanlara tekabül ederler; marjinal, aciz ve yenik de olsalar egemen değerleri tersyüz eden, bu değerleri oluşturan siyasi ve ideolojik yapıları irdeleyip yadsıyan ve aynı anda da estetik alanın sınırlarını zorlayan onlardır. Bu yazar kahramanların başarısızlıklarının sorumlusu olarak da kendi çıtalarını yüksek tutmaları ve bu düzeyi tutturamadıklarında kapıldıkları romantik huysuzluk ve huzursuzluk, toplumsal ve siyasal baskı, sansür ve engellemeler, maddi koşulların yetersizliği, gecikmişlik duygusu, köksüzlük duygusu, babayla çatışma, kimlik çatışması ve kendilik saplantısı, etkilenme endişesi, kayıp tarih ve bastırılmış bellek, yaralı bir dil ve yaralı bir benlik gösterilir.

Türk romanında başkişi olarak yazar figürasyonlarını incelediğim bu çalışmamda, vurgu, birinci türden yazar figürasyonlarında değil, ikinci türden, yazar olmaya çabalayan, bu sırada hem kendilerindeki hem de toplumdaki eksikliklerin bilincine varan, Fransızcadan aktarılan bir terimle İngilizcede de *manqué* diye tarif edilen yazar figürasyonlarındadır. Birkaç açıklayıcı örnek vermek gerekirse, Ahmet Mithat'ın mükemmel yazar kişileştirmelerine karşı, Recaizade Ekrem'in bir mektup bile yazmaktan aciz Bihruz'u; Yakup Kadri'nin mükemmel yazar kahramanı Neş'et Sabit'e karşı, gene onun Hakkı Celis'i ve Uşaklıgil'in Ahmet Cemil'i; Peyami Safa'nın ideal yazar kahramanlarına karşı (özellikle de *Bir Tereddütün Romanı*'nda), Tanpınar'ın Mümtaz ve Se-

lim'i; Vedat Türkali'nin mükemmel yazarlarına karşı, Oğuz Atay'ın bütün yarım kalmış, başarısız yazar kişileştirmeleri gibi. Her ne kadar yeteneksiz Bihruz, aciz yazar figürasyonunu örneklemek için fazlaca karikatürize edilmiş bir karakterse de, Türk kültürünün yazıya olan düşkünlüğünü oldukça iyi yansıtır. Her yazanın yazarlığa heveslendiği bu kültürde, romanların da yazar ve yazan kahramanlarla dolu olmasına şaşmamalı. Yalnız onlarla değil (hatta en az onlar kadar), romanlarımız, bıraktıkları anı ve mektuplarla, kahramanı oldukları öyküleri "yazan" olarak sırtlananlarla da doludur. O kadar ki, en nihayetinde, "İçinde yazar ya da 'yazan' figürasyonu bulunan romanlar, bulunmayanlardan çoktur," demek, abartıya kaçmak olmayacaktır. Türkiye'nin ruhunu yakalamaya azmetmiş Oğuz Atay'ın, çerçevesi iç içe yazılardan oluşan romanı *Tutunamayanlar*'ı kurgularken, bütün karakterlerini şu ya da bu şekilde yazıya bulaştırması, o ruhu, en azından "yazarlık" saplantısı bağlamında yakalamış olduğunu gösterir.